

ความสำคัญของการรบตัวละครพลายชุมพล
ในละครเรื่องขุนช้างขุนแผนของกรมศิลปากร

The Significance of Phlai Chumphon's Battle Scene
in the Fine Arts Department's Khun Chang Khun Phaen
Performance

วรรณวนัช ลักษณะสุด / Wanwanach Laksanasut¹

ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ / Suphachai Chansuwan¹

อัศวินthy เรืองรอง / Akhawit Ruengrong²

Received: Jun. 23, 2025 Revised: Aug. 26, 2025 Accepted: Nov. 14, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญของการรบในละครเรื่องขุนช้างขุนแผนของกรมศิลปากรด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเอกสาร ตำรา บทละคร การลงภาคสนาม สัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์ และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง โดยได้รับการถ่ายทอดกระบวนการรบของตัวละครพลายชุมพลจากอาจารย์พัชรา บัวทอง ข้าราชการบำนาญ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งเป็นสายสืบทอดของท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

¹สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

¹Thai Performing Arts, Graduate School, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts.

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

²Faculty of Humanities and Social Sciences Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

ผลการวิจัย พบว่าในการศึกษาความสำคัญของการรบตัวละคร ปลายชุมพล การรบมีบทบาทสำคัญทั้ง 4 ด้าน คือ 1. การสร้างความสนุกสนาน และเข้าใจแก่ผู้ชม 2. แสดงทักษะความสามารถของผู้แสดงในเชิงรบ 3. เกิดรส ให้แก่ผู้ชม และ 4. สะท้อนพัฒนาการของตัวละครปลายชุมพล และยังสะท้อนถึง ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการรบตัวละครปลายชุมพล โดยวิเคราะห์ จากภูมิหลังของตัวละคร การศึกษาเล่าเรียน และความสามารถ ตัวละคร ปลายชุมพลจึงมีเอกลักษณ์ความสำคัญในการรบที่โดดเด่นเฉพาะตัว ซึ่งมีลักษณะ ด้านการรบ 2 ประเภท ดังนี้ 1. ด้านคาถาอาคม ปลายชุมพลมีความเชี่ยวชาญ ในด้านคาถาอาคมที่ได้ร่ำเรียนมาจากสมภารเฒ่า วัดกระพังทอง ซึ่งสามารถ ในการใช้คาถาอาคมในการรบกับคู่ต่อสู้ของตัวละครปลายชุมพล ประกอบด้วย คาถาอาคมใช้น้ำดับไฟของพระไวย คาถาอาคมปลุกสาตราให้มีพลังพิเศษ เหนือธรรมชาติ คาถาอาคมรำลึกชาติของศัตรู คาถาอาคมเสกข้าวสารเสกน้ำ และคาถาอาคมแปลงตัวเป็นสัตว์ 2. ด้านการรบด้วยอาวุธและการต่อสู้ ตัวละครปลายชุมพลมีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธและคล่องแคล่วว่องไว ซึ่งความสามารถในการใช้อาวุธกับคู่ต่อสู้ ประกอบด้วย ความสามารถในการใช้หอก ความสามารถในการใช้ดาบ ความสามารถในการใช้มีดและ ความสามารถในการต่อสู้ด้วยมือเปล่า บทความวิจัยนี้ช่วยเพิ่มพูนความรู้และ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการรบในบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาด้านนาฏศิลป์

คำสำคัญ : ปลายชุมพล ขุนช้างขุนแผน ฉากการรบ ปัจจัยที่ส่งผลความสำคัญของการรบ

Abstract

This article aims to study the significance of the battle in the drama Khun Chang Khun Phaen as performed by the Fine Arts Department through a qualitative research approach. The researcher analyzed data from the study of documents, textbooks, scripts,

fieldwork, in-depth interviews, observations, and self-practice. The first author learned Phlai Chumphon's battle choreography from Professor Patchara Buathong, a retired officer of the Office of Performing Arts (Fine Arts Department), who traces her lineage to Thanpuying Plaew Sanitwongseni. The methods used for the research were unstructured interviews and participant observation.

The results of the research found that in the study of the significance of the battle with Phlai Chumphon, the battle plays an important role on four aspects: 1. Generating excitement and dramatic tension for the audience; 2. Showing the skills and abilities of the performers in a battle; 3. Conveying aesthetic "rasa" (emotion flavor) to the audience; 4. Reflecting the development of Phlai Chumphon and the factors that contributed to the importance of Phlai Chumphon's battle by analyzing the character's background, education, and specific abilities. Phlai Chumphon therefore has a unique identity of importance in battles that stands out, with 2 types of battle characteristics as follows: 1. In terms of magic spells, Phlai Chumphon is an expert in magic spells that he learned from the old abbot of Wat Kapangthong. He is able to use magic spells in battle with his opponents. These include a spell that uses water to extinguish fire of Phra Wai, a spell to awaken weapons with special supernatural powers, a spell that remembers the enemy's past lives, a spell to enchant rice and water, and a spell to transform into animals. 2. In terms of weapons, Phlai Chumphon is an expert in using weapons and is very agile. His ability to use weapons against his opponents includes the ability to use spears, swords, knives, and the ability to fight with bare hands. This research article helps to

increase knowledge and understanding about the significance of warfare in historical, social and cultural contexts, which will benefit the study of dance.

Keywords : Phlai Chumphon, Khun Chang Khun Phaen, battle / combat scenes, Factors influencing combat significance

บทนำ

ละคร เป็นศิลปะการแสดงที่เป็นเรื่องราวมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 ประเภท คือ ละครร่ำและละครที่ไม่ใช่ละครร่ำ ซึ่งละครแต่ละประเภทมีลักษณะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองละครเสภาเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงปรับปรุงละครชนิดนี้ ได้นำการแสดงเสภาร่ำมาผสมกับละครพันทาง ใช้การขับเสภาในการดำเนินเรื่อง ละครเสภาเป็นละครที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การแต่งกายจะแต่งตามท้องเรื่อง เหมือนกับละครพันทาง ดนตรีและเพลงร้องนิยมใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่ เพลงที่ใช้มีลักษณะคล้ายกับละครพันทางแต่มีการขับเสภาและขับกรับประกอบการขับเสภาแทรกอยู่ในเรื่องตลอดเวลา มักขึ้นต้นบทกลอนว่าครานั้น ปางนั้น เรื่องที่แสดงนำมาจากนิทานพื้นบ้าน นิยมแสดงเรื่องไกรทอง และขุนช้างขุนแผน

ขุนช้างขุนแผน เป็นวรรณคดีที่มีเค้าจากเรื่องจริงในสมัยกรุงศรีอยุธยา พัฒนามาจากนิทานประกอบคำกลอนแบบเป็นตอนมาเป็นนิทานคำกลอนที่ใช้การขับเสภา และการขับร้อง มีวิวัฒนาการจากนิทานพื้นบ้านมาเป็นวรรณคดี ราชสำนักในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการเผยแพร่การพิมพ์ครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยโรงพิมพ์หมอสมี ต่อมาพุทธศักราช 2460 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงชำระวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งมีการประพันธ์เนื้อเรื่องขึ้นใหม่ และตัดเนื้อหาในบางส่วน รวบรวมจัดพิมพ์และเผยแพร่ทั้งหมด 43 ตอน ให้เป็นฉบับแบบแผน

ที่สืบทอดมาจนทุกวันนี้ ด้วยความสำคัญของวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน กรมส่งเสริมวัฒนธรรมจึงประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เมื่อพุทธศักราช 2553 ในสาขาวรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา ประเพณีทานพื้นบ้าน เพื่อให้วรรณคดีเรื่องนี้ได้รับการศึกษาและอนุรักษ์ เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติอย่างยั่งยืนสืบไป นอกจากนี้ขุนช้างขุนแผนยังเป็นวรรณคดี ที่ได้รับความนิยมเรื่องหนึ่งจึงถูกหยิบยกนำมาจัดการแสดงในรูปแบบภาพยนตร์ ละครเวที ละครโทรทัศน์ และละครเสภาอย่างต่อเนื่อง ละครเสภามีวิวัฒนาการ มาจากการขับเสภา ที่นิยมนำเรื่องราวของวรรณคดีต่าง ๆ มาขับเสภา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่เดิมการขับเสภาไม่มีดนตรีประกอบ ผู้ขับร้อง เป็นผู้ขับรับสวดแทรกในทำนองขับเสภาของตนเท่านั้น ครั้นถึงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดการขับเสภาเป็นอย่างยิ่ง จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบ มีการแทรกเพลง สำหรับร้องส่งให้ปี่พาทย์รับในบทที่สมควรแก่การขับร้อง ส่วนบทที่เห็นว่าเป็น การดำเนินเรื่องก็ให้ใช้ขับเสภา ส่วนตอนใดเป็นบทสู้รบและอื่น ๆ ปี่พาทย์ก็จะ บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบบทนั้น ๆ เมื่อการขับเสภามีทั้งเพลงร้องและ การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เช่นนี้ จึงมีวิวัฒนาการโดยให้ตัวละครมาแสดงตาม บทเหมือนกับการแสดงละครนอก เรียกการแสดงเช่นนี้ว่า “ละครเสภา” (กรมศิลปากร, 2493, น.6-8)

วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณคดีมรดกของชาติที่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าทั้งในด้านภาษาวรรณศิลป์ และการสะท้อนอัตลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรมไทย ตัวละครสำคัญที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการ เป็นจำนวนมาก คือ ขุนแผน พระไวย และนางพิม อย่างไรก็ตามตัวละครหลายชุมพล ซึ่งเป็นบุตรของขุนแผนและนางแก้วกิริยากลับได้รับการศึกษาน้อยกว่าทั้งที่มีบทบาทการรบที่สำคัญในช่วงปลายของเรื่อง โดยเฉพาะในตอนที่มีบทบาทการรบด้วยอาวุธการต่อสู้และการใช้วิชาอาคม ซึ่งเป็นประเด็นที่สมควรได้รับการศึกษา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับความสำคัญของ

การรบและปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการรบ ตัวละครพลายชุมพล ในละครเรื่องขุนช้างขุนแผน ของกรมศิลปากร

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยตระหนักถึงการศึกษาความสำคัญของการรบในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ส่งผลความสามารถในการรบของตัวละครพลายชุมพล เพื่อบันทึกไว้เป็นเอกสารเชิงวิชาการ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สำหรับผู้สนใจต่อไป

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง กระบวนท่ารบเพื่ออวดฝีมือและสื่อความหมายของพลายชุมพลในละครเรื่องขุนช้างขุนแผนของกรมศิลปากร หลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความสำคัญของการรบตัวละครพลายชุมพล ในละครเรื่องขุนช้างขุนแผนของกรมศิลปากร

ขอบเขตการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความสำคัญของการรบตัวละครพลายชุมพลในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยเน้นวิเคราะห์บริบทที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของการรบตัวละครพลายชุมพลและปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการรบ โดยพิจารณาจากบทที่มีการกล่าวถึงพลายชุมพลอย่างชัดเจนโดยเฉพาะตอนพระไวยแตกทัพและตอนจะเข้เถรवाद

2. ด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาข้อมูลจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนฉบับของกรมศิลปากร รวมถึงวรรณกรรมฉบับอื่นที่เกี่ยวข้อง และเอกสารทางวิชาการ

3. ด้านระยะเวลา

ระยะเวลาของการศึกษาวิจัย 1 ปี ช่วงปี พ.ศ. 2567 - พ.ศ. 2568

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งทำการศึกษา ค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์สรุป และอภิปรายผล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยเน้นตอนที่เกี่ยวข้องกับตัวละครพลายชุมพล โดยเฉพาะตอนพระไวยแตกทัพและตอนจระเข้เถรขวาด

2. วิเคราะห์ข้อมูลจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนเนื้อหาตอนที่แสดงความสามารถด้านการรบของตัวละครพลายชุมพลและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาความสำคัญและปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล

3. สรุปวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนและเอกสารทางวิชาการ โดยทำการสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย เรียบเรียงเป็นพรรณนาเชิงวิเคราะห์

4. เผยแพร่ผลการวิจัยในรูปแบบบทความ

ผลการวิจัย

ตัวละครพลายชุมพลเป็นอีกหนึ่งตัวละครที่สามารถแสดงให้เห็นถึงความชำนาญและเชี่ยวชาญในการรบ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1. ความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล ในละครของกรมศิลปากรเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ และ 2. ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล ในละครของกรมศิลปากรเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ

การรบของตัวละครพลายชุมพลในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ไม่เพียงสะท้อนความกล้าหาญและความสามารถของตัวละคร แต่ยังแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางจิตใจ คุณธรรม และศักยภาพในฐานะนักรบผู้มี

คุณธรรมอันเป็นแบบอย่างของบุรุษในวรรณคดีไทย บทบาทการรบบมีส่วนสำคัญในหลากหลายมิติ ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

1.1 สร้างความสนุกสนานและเร้าใจแก่ผู้ชม

ฉากรับของพลายชุมพลเป็นฉากที่มีความเคลื่อนไหวต่อเนื่อง เต็มไปด้วยพลังและอารมณ์ของความขัดแย้ง ส่งผลให้เนื้อเรื่องเกิดช่วงที่เข้มข้นของเรื่องและเร้าอารมณ์ผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเมื่อมีการประยุกต์จากการอ่านวรรณกรรมและต้องใช้จินตนาการนำสู่การแสดง กระบวนท่ารบและท่าต่อสู้ที่ผสมผสานเข้ากับท่วงทำนองและคำร้อง ทำให้ผู้ชมรู้สึกตื่นเต้นและมีส่วนร่วมกับเรื่องราวมากยิ่งขึ้น

1.2 แสดงทักษะความสามารถของผู้แสดงในเชิงรบ

บทบาทการรบของตัวละครพลายชุมพลที่ต่อสู้กับพระไวย ตอนพระไวยแตกทัพนั้น แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของผู้แสดงที่ผ่านการฝึกฝนในด้านกระบวนท่ารบที่จะต้องมีความแข็งแรง คล่องแคล่วว่องไว และความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธอย่างชำนาญ เพื่อถ่ายทอดกระบวนท่ารบที่งดงาม รวมถึงการแสดงลีลาอารมณ์ให้สอดคล้องกับบริบทของตัวละครไปสู่ผู้ชม

1.3 เกิดสื่ให้แก่ผู้ชม

ฉากรับของตัวละครพลายชุมพลตอนพระไวยแตกทัพ มีความโดดเด่นด้านการถ่ายทอดอารมณ์ผ่านท่าทางและลีลาการแสดง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง เราทรรส ตามหลักนาฏยศาสตร์ ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกร่วมกับตัวละครและเรื่องราว โดยคำว่า เราทรรส หมายถึง รสแห่งความโกรธ ความเกรี้ยวกราด ความดุเดือด ความกล้าหาญ และพลังแห่งการต่อสู้ (แสง มนวิฑูร, 2541, น.401) การถ่ายทอด เราทรรส นั้นเกิดขึ้นผ่านองค์ประกอบหลายด้าน ได้แก่

- กระบวนท่ารบที่แข็งแรง มีพลัง ผู้แสดงจะใช้ท่าทางที่แข็งแรงหนักแน่น และเฉียบขาด ซึ่งสะท้อนความเชี่ยวชาญในด้านการรบและการใช้อาวุธ ผู้ชมจะรู้สึกถึงความมุ่งมั่น และความแข็งแกร่งของตัวละครที่ถ่ายทอดผ่านร่างกาย ซึ่งส่งผลให้เกิดความรู้สึกร่วมและแสดงถึงพลังภายในของตัวละคร

- สายตาและสีหน้าของผู้แสดง ผู้แสดงจะแสดงสีหน้าที่แสดงถึงความทะล้น ยั่วโมโห ความโกรธและความจริงจัง ผู้ชมจะสัมผัสได้ถึงความเข้มข้นของอารมณ์ และเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมในเชิงความเครียด ความตื่นเต้น หรือแม้กระทั่งความสะเทือนใจ

- ดนตรีประกอบฉาก เร่งเร้าให้จังหวะการรำดูทรงพลังยิ่งขึ้น ผู้ชมจะรู้สึกถึงบรรยากาศของสงครามและแรงกดดันจนเกิดภาวะร่วมทางอารมณ์ไปกับตัวละคร คล้ายกับอยู่ในสนามรบจริง

การถ่ายทอด เราทรรส ในฉากการรบของหลายชุมพลไม่เพียงเป็นการแสดงท่าทางให้สวยงามตามรูปแบบนาฏศิลป์ แต่ยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดอารมณ์อย่างลึกซึ้งผ่านทุกองค์ประกอบของการแสดงทั้งกระบวนการท่าบ่งทำนองดนตรีและคำร้อง สีหน้า จังหวะ และบทบาทของเรื่อง ส่งผลให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมอย่างจริงจัง ซึ่งสะท้อนถึงความสำเร็จในการนำวรรณกรรมมาสู่การแสดงได้อย่างสมบูรณ์ในมิติของอารมณ์และคุณค่าทางศิลปะ

1.4 สะท้อนพัฒนาการของตัวละครหลายชุมพล

การปรากฏตัวของหลายชุมพลในฉากการรบตอนพระไวยแตกทัพ ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของตัวละครอย่างชัดเจน จากเด็กหนุ่มที่เคยถูกปฏิบัติด้วยความไม่เป็นธรรมกลับเติบโตขึ้นมาเป็นนักรบผู้กล้าหาญที่เปี่ยมด้วยศักยภาพ ความสามารถ และคุณธรรม ภาพของหลายชุมพลในสนามรบมิได้เป็นเพียงการต่อสู้เพื่อเอาชนะศัตรู แต่ยังสะท้อนถึงการก้าวข้ามความอ่อนแอ พัฒนาการของตัวละครหลายชุมพลเริ่มต้นจากการเป็นเพียงเด็กชายที่ถูกพระไวยกระทำอย่างไม่ยุติธรรม ด้วยจิตใจที่มั่นคงและไม่ได้อตอบด้วยความรุนแรง เขาเลือกจะเดินทางออกจากบ้าน ไปแสวงหาโอกาสในการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองทั้งด้านวิชาความรู้และวิชาอาคม การเรียนอักษร อาคม และศิลปะการรบจากพระอาจารย์สมภารเตม่า กลายเป็นพื้นฐานที่หล่อหลอมให้เขาเติบโตเป็นบุคคลผู้มีคุณภาพอย่างแท้จริง ทั้งในด้านกาย วาจา ใจ และปัญญา

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การรบนั้นมีความสำคัญในหลายแง่ ทั้งในการสร้างความสนุกสนานและเข้าใจแก่ผู้ชม แสดงความสามารถของผู้แสดง ในเชิงรบ เกิดรสให้กับผู้ชม และยังสะท้อนพัฒนาการของตัวละครพลายชุมพล ซึ่งการรบของตัวละครพลายชุมพลในตอนพระไวยแตกทัพมิได้เป็นเพียง เหตุการณ์หนึ่งในวรรณกรรมเท่านั้น หากแต่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึง พัฒนาการของตัวละครจากเยาวชนผู้มีปมในอดีต สู่การเป็นนักรบผู้เปี่ยมด้วย ความสามารถและคุณธรรม ฉากการรบดังกล่าวมีความสำคัญในหลายมิติ ทั้งใน ด้านการดำเนินเรื่อง การสร้างอารมณ์ร่วมให้แก่ผู้ชม และการเป็นพื้นที่สื่อสาร คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง

2. ปัจจัยที่ส่งผลความสามารถในการรบของตัวละครพลายชุมพล

พลายชุมพลเป็นบุตรของขุนแผนกับนางแก้วกิริยา พอขุนแผน กับนางแก้วกิริยาไปอยู่เมืองกาญจนบุรี นางทองประศรีได้ขอพลายชุมพลเอาไว้ เลี้ยงดู วันหนึ่งนางสร้อยฟ้าได้ทำเสน่ห์ใส่พระไวยและทะเลาะกับนางศรีมาลา คนรักอีกคนของพระไวย พระไวยผู้เป็นพี่ชายจึงได้ไล่หวิดตีนางศรีมาลา พลายชุมพลน้องชายเข้ามาห้ามก็โดนหวิดไล่ไปด้วย นางทองประศรีซึ่งเป็นย่า ก็ได้เข้ามาอุ้มพลายชุมพลเข้ามาปอบ จนถึงพลบค่ำพลายชุมพลตั้งใจว่า จะไปบอกพ่อเรื่องที่พระไวยกระทำกับตนและที่ถูกนางสร้อยฟ้าทำเสน่ห์ใส่ จึงได้กราบลานางทองประศรีหนีออกจากเรือน เดินทางกับพี่กุมารพลายเพชร มุ่งไปยังเมืองกาญจนบุรี พอเจอขุนแผนและนางแก้วกิริยาจึงได้เล่าความ ให้ทราบถึงสาเหตุครั้งนี้พอได้อยู่กับนางแก้วกิริยามารดาของตน นางก็ได้เล่า ความหลังและบอกแก่พลายชุมพลลูกชายว่า “อยากจะทำโอกาสไปกราบเท้า คุณตาคุณยายของลูกแต่สุโขทัยก็ไกลเหลือเกิน การเดินทางก็แสนลำบาก” ทำให้พลายชุมพลเกิดความสงสารมารดา จึงได้คิดหนีไปหาตายายที่สุโขทัย ซึ่งตาเป็นถึงเจ้าพระยาสุโขทัย พอถึงสุโขทัยตายายรู้ว่าพลายชุมพลนั้น เป็นหลานจึงได้รับขวัญและนำไปฝากตัวเป็นศิษย์ของสมภารเฒ่า วัดกระพังทอง ได้ร่ำเรียนอักษรไทย อักษรขอม คาถาอาคม และสมภารพอใจในหน่วยก้านของ พลายชุมพล รับปากว่าจะสั่งสอนทุกสิ่งทุกอย่างไม่ปิดบัง (สมเด็จฯ กรมพระยา

ดำรงราชานุภาพ, 2460) จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ผู้วิจัย
จำแนกการเรียนคาถาอาคม และการรับการต่อสู้ ออกเป็นดังนี้

2.1 ด้านคาถาอาคม

พลายชุมพลมีความเชี่ยวชาญในด้านคาถาอาคมที่ได้ร่ำเรียนมา
จากสมภารเฒ่า จากวัดกระพังทอง โดยมีความสามารถในการใช้คาถาอาคมต่าง ๆ
ดังจะกล่าวต่อไปนี้

1. คาถาอาคมใช้น้ำดับไฟของพระไวย โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

- ร่าย -

เมื่อนั้น

เหล่าพล หุ่นผี หนีอิง

หลับตา ภาวนา เรียกธาตุน้ำ

พิรุณ ไปรยปราย เป็นสายชล

พลายชุมพล เห็นไฟ มาใกล้ถึง

ขับกะเลียว โลดทะลึ่ง มาหน้าพล

อ่านซ้ำ เป็นพายุ พยับฝน

ดับเพลิง ทั่วพล พระหมื่นไวย ฯ

(กรมศิลปากร, 2492, น.14)

2. คาถาอาคมปลุกสาตราให้มีพลังพิเศษเหนือธรรมชาติ โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

พอแสงทองพวยพุ่งจะรุ่งเช้า ชุมพลเข้าหอบพระที่สังกัด

นั่งนั้งบริกรรมทำอาพัด

เดชะพระเวทวิทยากร

ชุมพลเห็นประสิทธิก็ปรีดา

อัดใจเป่าปลุกเครื่องสาตรา

สะเทือนสะท้านด้วยฤทธิ์พระคาถา

จึงแต่งตัวลงมาที่หน้าเรือน

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2460)

3. คาถาอาคมรำลึกชาติของศัตรู โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

ครานั้นโฉมเจ้าพลายชุมพล ฤทธิรณเหลือดีมีสง่า

โหงพรายรายรอบทั้งกายา

อ่านคาถาพระสยามภูวนารถ

โปรดกำราบสาบให้อยู่เมืองคน

ให้ปล่อยแพออกมาที่กลางชล

ล่ำเลืกชาติกุมภามาแต่ต้น

และประทานพระมนต์ปราบกุมภ

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2460)

4. คาถาอาคมเสกข้าวสารเสกน้ำ โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้
โอมอ้ายนักรกะผุดตัวไหนกล้ำ จงเร่งผุดขึ้นมาอย่างซ้ำได้

เสกข้าวสารประรวงควานแล้วซัดไป

มึงกบดานอยู่ทำไมไอ้กุ่มกิล

พรายใดที่ได้อยู่รักษา

อย่าช้าถอยไปให้พ้นที่

เสกน้ำซ้าสาตไปทันที

พรายเถรต่างหนีลีหลีกไป ฯ

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2460)

5. คาถาอาคมแปลงตัวเป็นสัตว์ โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

อ่านคาถาถ้วนคำรบร้อยแปดที เพศกุ่มกิลก็กลับเป็นมัจฉา

ชุมพลหายกลายเป็นสกุณา

เที่ยวดำด้นคันปลาในวาริ

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2460)

2.2 ด้านการรบด้วยอาวุธและการต่อสู้

หลายชุมพลมีความชำนาญในการรบทั้งการใช้อาวุธและไม่ใช้อาวุธ ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานจากการอ่านวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนว่าหลายชุมพลได้ฝึกฝนการรบและการต่อสู้จากสมภารเฒ่าที่วัดกระพังทอง ดังคำที่กล่าวว่า “สมภารพอใจในหน่วยก้านของหลายชุมพล รับปากว่าจะสั่งสอนทุกสิ่งทุกอย่างไม่ปิดบัง” โดยความสามารถในการรบการต่อสู้ของหลายชุมพลจะแบ่งออกดังนี้

1. ความสามารถในการใช้หอก โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

-ร้าย-

กำลังโกรธ โดดถลัน เข้าฟันฟาด

ชุมพลเลียง เพ็ญพลาด หาด้องไม้

ชุมพลแย่ง แหวงกรอก ด้วยหอกชัย

สะท้อนไป ไม่เข้า เท้าปิกรี

(กรมศิลปากร, 2492, น.16)

ภาพที่ 1 กระบวนท่ารบอาวุธยาว (หอก) ของตัวละครพลายชุมพล
(ที่มา : วรรณวนิช ลักษณะสุด, 2568)

2. ความสามารถในการใช้ดาบ โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้
- ร่าย -

ชุมพล คิดพลาง วางหอก ถือดาบออก รำทำ ท่าแข็งขัน
พระไวยเห็น แผ่นโผน โจนมาพลัน รำดาบเด่น แผ่นผ่น เข้าชิงชัย ฯ
(กรมศิลปากร, 2492, น.17)

ภาพที่ 2 กระบวนท่ารบอาวุธสั้น (ดาบ) ของตัวละครพลายชุมพล
(ที่มา : วรรณวนิช ลักษณะสุด, 2568)

3. ความสามารถในการใช้มิติ โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

ครานั้นโฉมเจ้าพลายชุมพล มุดน้ำดำทนต์ด้วยคาถา

ชักมิดหมอต่อกู้กับกุมภา

ข้างขรวัตาทักโหมโถมประจัญ

(สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2460)

4. ความสามารถในการต่อสู้ด้วยมือเปล่า โดยมีบทประพันธ์ ดังนี้

-ร้าย-

ชุมพล วางดาบ ให้นุ่นถือ

มือเปล่า เดินมา หาข้าไม่

พระไวย วางดาบพลัน ทันใด

จดหมัด เข้าไป ไม่ย่อท้อ ฯ

(กรมศิลปากร, 2492, น.17)

ภาพที่ 3 กระบวนท่ารบมือเปล่า (มวย) ของตัวละครพลายชุมพล

(ที่มา : วรณวนิช ลักษณะสุด, 2568)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า พลายชุมพล สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของตัวละครที่ผ่านกระบวนการฝึกฝนจนมีความสามารถโดดเด่นทั้งด้านวิชาอาคมและศิลปะการต่อสู้จนเกิดความเชี่ยวชาญ การที่พลายชุมพลฝึกฝนจนเชี่ยวชาญทั้งในเชิงพระเวทและเชิงยุทธ์ แสดงถึงการพัฒนาตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่ยึดติดกับการเรียนเพียงแขนงใดแขนงหนึ่ง ทำให้เขาเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้และสามารถรับมือกับสถานการณ์หลากหลายได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ การเรียนรู้กับครูผู้เข้มงวด และเป็นแรงบันดาลใจให้เห็นว่า
ความสำเร็จเกิดจากความพยายาม มิใช่เพียงพรสวรรค์แต่กำเนิด

บทสรุป

เมื่อศึกษารวบรวมข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลข้างต้นในประเด็น
ความสำคัญของการรับและปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการรับ ตัวละคร
พลายชุมพล ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. ความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล ในละครของกรมศิลปากร
เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ การรับของพลายชุมพลมีมิติที่
หลากหลาย ประการแรก คือ การสร้างความสนุกสนานและความเข้าใจให้แก่
ผู้ชม ผ่านฉากที่เปี่ยมด้วยพลังและความขัดแย้ง ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ร่วมและ
การมีส่วนร่วมในเรื่องราวอย่างมีประสิทธิภาพ ประการที่สอง คือ การแสดง
ความสามารถของผู้แสดงในเชิงรบ ซึ่งต้องอาศัยทักษะทั้งด้านร่างกาย อาวุธ
และการแสดงออกทางสีหน้าและอารมณ์ เพื่อให้สอดคล้องกับบทบาทและ
บริบทของตัวละคร การรับยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอด “เราทรรส”
หรือรสแห่งความเกรี้ยวกราด ดุดัน และกล้าหาญ ตามหลักนาฏยศาสตร์
ผ่านองค์ประกอบการแสดงที่ครบถ้วน ได้แก่ กระบวนท่ารบ สีหน้า สายตา
จังหวะดนตรี และคำร้อง ส่งผลให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ร่วมอย่างลึกซึ้งในระดับศิลปะ
และจิตวิญญาณ ในฉากการรับยังทำหน้าที่เป็นสื่อสะท้อนพัฒนาการของ
ตัวละครพลายชุมพล จากเด็กหนุ่มที่เคยถูกกระทำอย่างไม่ยุติธรรม สูการเป็น
นักรบผู้มีคุณธรรมและศักยภาพสูง การเรียนรู้จากครูผู้ทรงภูมิ ทั้งด้านอักษร
อาคม และศิลปะการรบ ได้หล่อหลอมเขาให้เติบโตทั้งทางร่างกาย จิตใจ
และปัญญา

2. ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล
ได้รับการร่ำเรียนฝึกฝนในด้านการรบด้วยอาวุธการต่อสู้และการใช้คาถาอาคม
จากสมภารเฒ่า วัดกระพังทอง โดยผู้ที่น่าไปฝากให้ร่ำเรียนวิชาคือตายาย
ซึ่งปรากฏความสามารถของตัวละครแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านคาถาอาคม
และ 2. ด้านการรบด้วยอาวุธและการต่อสู้ ซึ่งแต่ละด้านสามารถแยกออกเป็น

ลักษณะต่าง ๆ ดังนี้ 1. ด้านคาถาอาคม เป็นจุดเด่นที่สะท้อนถึงความมุ่งมั่นในการรู้และการฝึกฝนจนเกิดความเชี่ยวชาญ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะในการใช้คาถาอาคมต่าง ๆ ได้แก่ 1.1 คาถาอาคมใช้น้ำดับไฟของพระไวย การดับไฟของพระไวยด้วยการเสกน้ำของพลายชุมพล ไม่ใช่เพียงการกระทำทางกายภาพ แต่เกิดจากการอาศัยสมาธิจิตที่มั่นคง ความแม่นยำในบทคาถา และความรู้ลึกในศาสตร์ไสยเวทที่ได้รับการถ่ายทอดจากสมภารเฒ่า การกระทำนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการประยุกต์ใช้วิชาอาคมในสถานการณ์จริง โดยไม่ตื่นตระหนกต่ออาคมฝ่ายตรงข้าม สามารถแก้สถานการณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 1.2 คาถาอาคมปลุกศาสตราวุธให้มีพลังพิเศษเหนือธรรมชาติ การปลุกอาวุธให้มีฤทธิ์ทางไสยศาสตร์หรือพลังเหนือธรรมชาติ ถือเป็นอีกหนึ่งศาสตร์ชั้นสูงในเชิงอาคมที่แสดงถึงความสามารถเชิงลึกของตัวละครพลายชุมพล ในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน โดยเฉพาะในตอนที่ต้องเผชิญหน้ากับศัตรูในสนามรบ 1.3 คาถาอาคมรำลึกชาติของศัตรู ความสามารถในการระลึกชาติของศัตรู ช่วยให้พลายชุมพลเข้าใจที่มาแห่งเวรกรรม ความแค้น หรือแรงผลักดันของฝ่ายตรงข้ามอย่างถ่องแท้ เป็นการเข้าใจรากเหง้าของความขัดแย้ง มิใช่เพียงต่อสู้กับศัตรูในชาตินี้ แต่เป็นการเผชิญหน้ากับปมเวรกรรมในอดีตชาติ 1.4 คาถาอาคมเสกข้าวสารเสกน้ำ การใช้คาถาอาคมเสกข้าวสารและเสกน้ำของพลายชุมพล สะท้อนถึงความสามารถด้านไสยศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง 1.5 คาถาอาคมแปลงตัวเป็นสัตว์ พลายชุมพลมิได้แสดงบทบาทของนักรบที่อาศัยพลังกำลังเพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้สติปัญญาในการเลือกแปลงกายเพื่อตอบโต้รูปแบบของศัตรูสะท้อนถึง ปัญญาญาณและไหวพริบเฉียบแหลม 2. ด้านการรบด้วยอาวุธและการต่อสู้ เป็นจุดเด่นที่สะท้อนถึงความมุ่งมั่นในการรู้และการฝึกฝนจนเกิดความเชี่ยวชาญ โดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้ 2.1 ความสามารถในการใช้หอก 2.2 ความสามารถในการใช้ดาบ 2.3 ความสามารถในการใช้มีด และ 2.4 ความสามารถในการต่อสู้ด้วยมือเปล่า ความสามารถด้านการรบด้วยอาวุธและการต่อสู้ของพลายชุมพลแสดงถึงการเป็นนักรบที่ครบเครื่อง ไม่เพียงแค่เชี่ยวชาญอาวุธชนิดใดชนิดหนึ่ง

แต่สามารถปรับใช้ทุกสิ่งเป็นอาวุธได้อย่างชำนาญ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความเฉียบแหลม ไหวพริบ และความมั่นคงทางจิตใจ

อภิปรายผล

1. ความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล ในละครของกรมศิลปากรเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ มีความสำคัญทั้งในด้านการดำเนินเรื่องและศิลปะการแสดง โดยช่วยสร้างความเข้าใจและอารมณ์ร่วมแก่ผู้ชม ถ่ายทอดกระบวนท่ารบที่แสดงถึงความเชี่ยวชาญด้านทักษะผู้แสดง และการถ่ายทอดอารมณ์ของผู้แสดง ให้ผู้ชมรับรู้ถึงรสของการแสดงคือ เราพรรณตามหลักนาฏยศาสตร์ พร้อมสะท้อนพัฒนาการทางจิตใจและคุณธรรมของตัวละคร จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงเนื้อหา ศิลปะ และค่านิยมในวรรณกรรมไทยอย่างลงตัว

2. ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำคัญของการปรับตัวละครพลายชุมพล ซึ่งประกอบด้วย 1. ด้านวิชาอาคม การได้รับการอบรมและถ่ายทอดวิชาคาถาอาคมจากสมภารเฒ่าวัดกระพังทอง ซึ่งเป็นครูผู้มีความรู้และประสบการณ์สูง ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสามารถในการรบของพลายชุมพลอย่างลึกซึ้ง เพราะวิชาอาคมที่เขาได้รับนั้นไม่ได้เป็นเพียงแค่ศาสตร์ลับทั่วไป แต่เป็นความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในสถานการณ์การรบต่าง ๆ เช่น การใช้คาถาดับไฟเพื่อหยุดการลุกลามของเปลวเพลิงในสนามรบ หรือการปลุกพลังสาตราที่ช่วยเพิ่มความแข็งแกร่งและความคล่องแคล่วในการต่อสู้ รวมถึงการแปลงร่างซึ่งช่วยให้พลายชุมพลสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการต่อสู้ตามสถานการณ์และคู่ต่อสู้ได้อย่างเหมาะสม ความสามารถเหล่านี้เกิดจากการฝึกฝนอย่างเข้มงวดและต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนถึงการมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย การเรียนรู้วิชาอาคมจากครูที่มีความชำนาญอย่างสมภารเฒ่าวัดกระพังทอง ยังช่วยสร้างพื้นฐานความรู้ที่มั่นคงและทำให้พลายชุมพลมีความมั่นใจในการใช้พลังเหนือธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถในการใช้เวทมนตร์นี้จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมความแข็งแกร่งและความได้เปรียบในการรบ ทำให้เขาสามารถรับมือกับสถานการณ์ที่ซับซ้อนและ

อันตรายได้อย่างเห็นชัด 2. ด้านการปรับตัวอาวุธและการต่อสู้ การฝึกฝนทักษะการรบอย่างครบถ้วน ทั้งการใช้อาวุธและการต่อสู้ด้วยมือเปล่า ปลายชุมพลไม่ได้เชี่ยวชาญเพียงด้านเวทมนตร์เท่านั้น แต่ยังสามารถในการใช้หอก ดาบ มีด และทักษะการต่อสู้มือเปล่าอย่างชำนาญ ซึ่งสะท้อนถึงการฝึกฝนอย่างรอบด้านและการพัฒนาทักษะทางร่างกายควบคู่ไปกับความรู้ด้านคาถาอาคม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ควรมีการศึกษาความสำคัญของการปรับตัวละครอื่น ๆ ในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งยังมีอีกหลายตัวละครที่ควรได้รับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อขยายขอบเขตองค์ความรู้ให้ครอบคลุมประเด็นหรือบริบทอื่นที่ยังไม่ถูกศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2492). *บทละครนอก เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวยแตกทัพ*
กรมศิลปากร.
- _____. (2493). *สุจิตร์การแสดงละครนอก เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพระไวย
แตกทัพ นำออกแสดงที่โรงละครศิลปากร [สุจิตร์].* กรมศิลปากร.
- วรรณวนัช ลักษณะสุด. (2568). *ตัวอย่างกระบวนทำรบบอาวุธยาว (หอก)*
[รูปภาพ]. สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- _____. (2568). *ตัวอย่างกระบวนทำรบบอาวุธสั้น (ดาบ)* [รูปภาพ]. สาขาวิชา
นาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- _____. (2568). *ตัวอย่างกระบวนทำรบบมือเปล่า (มวย)* [รูปภาพ]. สาขาวิชา
นาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2460). *เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน
ฉบับหอพระสมุด วชิรญาณ*. สืบค้น 20 มีนาคม 2568, จาก
<https://shorturl.asia/89lsP>
- แสง มนวิฑูร. (2541). *นาฏยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กองวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์.